

ALEXANDRE EL GRAN

Amb una vida breu i un regnat de només tretze anys Alexandre va ser un meteor que va canviar el món antic: va portar a la destrucció l'imperi més gran del seu temps, va aconseguir aplegar sota el seu ceptre –efímerament– des de l'Epir grec fins a l'Índia occidental, des dels contraforts de l'Himàlaia fins al desert libi, va canviar la configuració política del món grec i va marcar l'inici d'una nova era. La seva personalitat, però, continua sent encara un enigma, per l'escassetat de testimonis directes que en resten i per la llegenda que, des de ben aviat, va embolcallar la seva figura. La seva obra política no es pot entendre sense tenir en compte que, almenys a l'inici, va ser, en realitat, la continuació de la del seu pare, Filip II.

L'expansió de Macedònia sota Filip II

Macedònia, amb capital a Pel·la, era un extens regne situat al nord de Grècia. No és aquí el lloc oportú per entrar en la polèmica anacrònica de la nacionalitat d'Alexandre, avui considerat pels grecs un heroi nacional, ni en els conflictes nominals entre les actuals Macedònies grega i eslava. Tot i així cal advertir que, si més no fins al regnat de Filip, els macedonis eren considerats bàrbars –en el sentit originari de no hel·lens– per la majoria dels grecs perquè parlaven una llengua diferent, tot i que pròxima al grec. De tota manera els macedonis tenien des del segle V aC el dret de participar en els Jocs Olímpics –reservats en principi als grecs– i la noblesa macedònia estava hel·lenitzada i mantenia relacions culturals, econòmiques i polítiques amb les ciutats gregues. El poder de la monarquia no era absolt, sinó que tenia un cert contrapès en l'aristocràcia, terratinent i cortesana, que l'aconsellava i hi col·laborava en les tasques de govern i de comandament militar, així com en una assemblea de l'exèrcit que, segons sembla, tenia la potestat de confirmar la successió al tron i certes competències judicials i militars.

Filip II (359-336 aC) va començar a governar com a regent del seu nebot Amintas, però al cap de poc el va destronar. Tot el seu regnat va estar orientat a expandir les fronteres de Macedònia sobre la doble base dels recursos econòmics fornits per les mines d'or i plata del mont Pangeu i l'organització d'un poderós exèrcit. Va constituir el nucli de l'exèrcit la cavalleria integrada pels nobles (els ἑταῖροι, o *companys*) i una infanteria pesada d'hoplites (anomenats πεζῆταιροι, o *companys a peu*) que lluitaven en la formació dita falange, composta de diverses fileres erigides de llargues llances (les σαγίσαι o *sarises*). Aquest cos format per soldats macedonis es complementava amb tropes auxiliars de mercenaris i d'aliats, a més de tècnics com enginyers especialitzats en màquines de guerra, que van resultar d'especial

utilitat en alguns setges. Filip va guerrear primerament amb els pobles veïns i amb colònies gregues del nord de l'Egeu, malgrat l'oposició d'Atenes, que veia amenaçats els seus interessos en aquesta regió. Més endavant la Guerra Sagrada que va esclatar a la Grècia central per causa del santuari de Delfos va permetre-li intervenir plenament en els assumptes grecs i apoderar-se de Tessàlia. Els imparables avanços que, gràcies a les seves habilitats d'estratègia i de negociació, anava fent Filip van empènyer Atenes a intentar-lo aturar liderant una coalició d'algunes ciutats, a desgrat de la forta pugna interna existent entre els atenesos partidaris de Filip i els seus detractors, encapçalats per l'orador Demòstenes. La batalla decisiva va tenir lloc a Queronea, en Beòcia (338 aC), amb una destacada actuació del jove fill del rei, Alexandre, quan només tenia divuit anys.

Així va ser com gairebé tot Grècia, llevat dels indomables espartans, va restar a la mercè de Filip. El monarca macedoni va comprometre les ciutats gregues, tot respectant-ne l'autogovern, a una aliança militar sota el seu comandament, l'anomenada Lliga de Corint. Ben aviat Filip va orientar la lliga a resoldre la vella reivindicació d'alliberar les ciutats gregues de l'Àsia Menor del domini persa. Tanmateix, l'any 336 aC, quan ja havia començat a preparar el terreny amb la tramesa de les primeres tropes a l'altra banda de l'Hel·lespont, el rei va ser assassinat per un jove macedoni durant les noces de la seva filla. Els motius de la mort de Filip no van ser mai aclarits, malgrat que les sospites van recaure principalment en Olímpia, l'esposa que havia estat recentment relegada per Filip, que volia casar-se amb la jove Cleòpatra.

Un rei jove i més que ben preparat

Alexandre III, fill de Filip i la grega Olímpia, només tenia vint anys quan va pujar al tron de Macedònia. Certament havia estat educat per Filip com el seu successor: després de la dura instrucció supervisada pel rude Leònidas, el noi havia estat confiat a Aristòtil, quan aquest encara no havia fundat el Liceu atenès. Al nimfeu de Mieza, prop de Pel·la, on el va educar al costat d'altres joves de la noblesa, Aristòtil va continuar estimulants el seu interès per les lletres gregues –sobretot Homer i els tràgics– i el va introduir en els diversos dominis de la filosofia (podem suposar que de manera especial aquells que eren més cars al seu mestre, com la retòrica, la teoria política, la geografia i el coneixement de la natura). Segurament va ser de les lliçons d'Aristòtil que Alexandre va prendre consciència de la importància del coneixement del medi geogràfic i natural per a la guerra i per al comerç: en el futur es faria acompanyar en les seves campanyes militars per equips de cartògrafs i naturalistes i fomentaria exploracions per zones poc conegudes.

De tota manera l'accés al poder no va estar lliure d'obstacles, que va aconseguir superar sense gaires escrúpols: no solament va haver d'eliminar diversos rivals i uns quants membres de la seva pròpia família que haurien pogut posar en qüestió el seu accés al tron, sinó que va haver de lluitar per contenir

els veïns del nord i per conservar l'autoritat sobre els grecs que s'havia guanyat Filip. En efecte, a fi d'evitar la disgregació de la Lliga de Corint, va entrar amb el seu exèrcit a Grècia, i posteriorment va esclafar la revolta de Tebes, ciutat que va ser arrasada. Un cop consolidat el llegat de Filip, ja va poder portar endavant el projecte de guerra contra l'imperi persa iniciat pel seu pare, en un principi tan sols amb la seva mateixa pretensió de fer-los fora de la costa egea. d'Àsia Menor.

La conquesta d'Orient

Amb un exèrcit d'uns 40.000 homes, entre macedonis, aliats grecs i bàrbars i mercenaris, Alexandre va desembarcar l'any 334 aC a l'Àsia Menor, vora Troia, indret mític on fa una visita simbòlica en la qual s'identifica amb Aquil·les. El primer enfrontament entre el seu exèrcit i els perses va ser a la riba del riu Granic. L'excessiva confiança del comandament persa facilita a Alexandre la victòria, que li dóna les satrapies* de Frígia Hel·lespòntica i Lídia. Tot seguit les ciutats gregues de la costa egea van obrir-li les portes amb poca o nul·la resistència. Alexandre va permetre que les seves oligarquies filoperses fossin substituïts per règims democràtics, els va alleugerir del tribut i els va donar un cert grau d'autonomia. Tanmateix Halicarnàs va esdevenir el centre de la resistència persa gràcies a Memnó, un comandant rodi al servei del rei aquemènida Darios III. Alexandre deixà la ciutat sota setge, el qual duraria uns mesos fins que fou presa, i continua avançant primer per la costa i després cap a l'interior fins a dominar l'Anatòlia occidental. Després de passar l'hivern a Gòrdion, anà apoderant-se de la part oriental de l'Anatòlia mentre es dirigia cap a la costa sud-est (333 aC). A l'entrada a Síria, a una estreta plana propera a Issos, s'hagué d'enfrontar amb el mateix Darios, al capdavant d'un gran exèrcit que havia reunit per aturar la invasió. Però Darios fugí davant l'empenta de la cavalleria macedònia i Alexandre no acceptà el tractat de pau que poc després li oferí.

L'avanç grecomacedoni per la costa sirofenícia és ràpid fins que queda barrat a Tir. La ciutat, estratègicament situada en una illa, només pot ser presa després de vuit mesos de setge i gràcies a un dic construït pels enginyers militars i a les màquines de guerra. Després de prendre Gaza entra fàcilment a Egipte, on la població i el sacerdoci acullen amb joia el qui veuen com l'alliberador del jou persa. Allà funda la primera de les nombroses Alexandries que anirà establint com a fites de les seves conquestes, una ciutat que amb el temps esdevindrà la metròpolis més important del Mediterrani oriental. També aprofita la seva estada per visitar, travessant un desert inhòspit, l'oracle d'Ammó, a l'oasi de Siwa. Sobre la consulta que Alexandre fa al déu Ammó es donen diverses versions, en les quals es barregen la

* Les satrapies (σατραπείαι) eren les províncies en què s'organitzava l'imperi Persa, cadascuna d'elles sota el comandament d'un governador local anomenat sàtrapa (σατράπης), un terme aquest que avui dia es fa servir col·loquialment i en un sentit pejoratiu per referir-se a una persona amb autoritat que es condueix de manera despòtica i arbitrària i fa ostentació del seu poder.

realitat i la llegenda: és cert que Ammó el va reconèixer com el seu fill o tan sols va predir victòries futures? En tot cas la fama d'un origen diví hauria servit, més d'hora o més tard, per consolidar el seu poder personal.

El 331 aC Alexandre marxa d'Egipte per atacar el cor de l'imperi persa. El gran xoc va tenir lloc més enllà del Tigris, a la plana de Gaugamela. A desgrat que el rei aquemènida disposava de la superioritat numèrica i de carros amb falçs i elefants, l'habilitat tàctica d'Alexandre i la desorganització dels perses van inclinar la victòria, un cop més, cap al costat grecomacedoni. El mateix Alexandre va fer fugir, una altra volta, Darios. Ara tenia el camí obert vers les capitals perses, que es rendirien successivament.

La primera és l'antiga i bella ciutat de Babilònia, on, com a Egipte, Alexandre entra en triomf enmig de l'entusiasme del poble i dels sacerdots. La següent és Susa, on es guarda el més gran dels tresors reials, que, sumats als altres, suposen un munt increïble de riqueses. A continuació vénen Persèpolis i Pasàrgades (330 aC). Però, mentre que Babilònia i Susa són respectades i, fins i tot, s'hi mantenen sàtrapes perses, Persèpolis és saquejada, la seva població massacrada i els palaus reials incendiats, probablement per venjar els comptes pendents que en el cor dels grecs encara restaven amb els perses des de les guerres Mèdiques.

Alexandre no s'atura aquí, sinó que emprèn el camí vers els territoris més orientals de l'imperi aquemènida, en un principi per perseguir Darios, que continua fugint, i d'ençà que aquest és assassinat, amb el pretext paradoxal de venjar-lo. En efecte, Bessos, el sàtrapa de Bàctria, encapçala una conxorxa que elimina Darios i es proclama el nou rei aquemènida. Alexandre treu profit del regicidi donant a les seves campanyes contra els reductes orientals de l'Imperi (330-326 aC) un nou sentit: assumeix ara ell la successió de la monarquia aquemènida contra l'usurpador. L'ocupació sistemàtica d'uns territoris tan remots esdevé una lluita contínua i sorda contra una resistència ferotge que nia en unes regions feréstegues sovint de difícil accés, amb muntanyes esquerpes i nevades on els soldats sofreixen grans penalitats –fatiga, fred i malalties. Finalment Bessos és executat i Alexandre ateny les darreres satrapies de l'imperi aquemènida, la Bactriana i la Sogdiana.

Tanmateix això no bastava encara a l'insaciable Alexandre. Ara pretenia arribar als que suposadament eren els confins del món habitat: la conca de l'Indus, que havia pertangut abans a l'imperi persa. El 327 aC va emprendre la més incerta de les seves aventures amb un gran exèrcit multiètnic de més de cent mil soldats en direcció a la regió del Panjab. Allà, després d'haver travat una aliança amb el rei de Taxila, es va enfrontar amb l'enemic d'aquest, el rei indi Poros, i el va derrotar a la vora del riu Hidaspes en la que seria l'última de les seves grans batalles (326 aC), en la qual va morir el seu vell i estimat cavall Bucèfal. Però, quan ja s'havia proposat estendre la seva dominació encara més enllà, vers el Ganges, els seus soldats, esgotats i atemorits davant un destí absolutament desconegut, es van negar a

continuar i els esforços del rei no van reeixir a convèncer-los. Després d'alçar dotze altars gegantins com la fita extrema del seu imperi, Alexandre va recuperar el seu projecte de baixar pels rius Hidaspes (l'actual Jhelum) i Indus fins a l'oceà Índic. Va repartir l'exèrcit entre un enorme estol, construït allà mateix, que va davallar pel riu, i tropes que avançaven per terra a totes dues ribes, amb la finalitat d'anar sotmetent els pobles que anaven trobant. Així va arribar a l'oceà Índic l'any 325 aC, alhora que anava sufocant la resistència de les poblacions locals, esperonada pels bramans. La tornada a occident –tan penosa que va suposar la mort de milers d'homes de fam i set, sobretot en el desert de Gedròsia– va ser per tres rutes diferents: una part de l'exèrcit, guiada per Alexandre, avançava per la costa, amb el suport –sovint fallit– de la flota per via marítima, mentre que la tercera part va marxar per l'interior.

En tornar al centre de l'antic imperi persa Alexandre es va trobar que la seva absència de sis anys, agreujada pel rumor de la seva mort, l'havia enfonsat en el caos: alguns sàpatres s'havien declarat independents, altres havien abusat del seu poder... El rei emprengué mesures dràstiques i féu executar els implicats, tant si eren iranís com macedonis.

L'imperi d'Alexandre

Des del principi de les seves conquestes Alexandre mantingué les satrapies, la base de l'organització administrativa persa, tot posant-hi al capdavant homes de la seva confiança, i s'adjudicà el tribut que cadascuna d'elles pagava anteriorment al rei aquemènida. El tribut, la confiscació de les propietats de la monarquia persa i el botí de guerra serien les principals fonts de finançament de les campanyes d'Alexandre. A partir de la batalla de Gaugamela va mantenir o va nomenar en molts càrrecs, incloses algunes satrapies, nobles iranís que hi van col·laborar, malgrat que la majoria no van acceptar l'invasor. Així mateix va reclutar tropes perses per anar substituint les tropes gregues i macedònies que anava llicenciant i les que anava deixant en les guarnicions dels territoris ocupats.

El mateix sentit pragmàtic d'Alexandre fa que adopti costums de la monarquia aquemènida, de la qual es presenta com a continuador, per tal d'aconseguir l'adhesió de la noblesa irànica. Així, imita el cerimonial de la cort persa: es vesteix a la manera dels reis aquemènides i, com ells, s'envolta d'un harem de 360 concubines, i més endavant es casa amb Roxana, la filla d'un aristòcrata bactrià, i amb dues princeses aquemènides en unes noces col·lectives en les quals molts dels seus companys s'esposen alhora amb nobles irànies.

La incorporació de tropes, fins i tot en la guàrdia personal del rei, i les actituds conciliadores amb els nobles iranís provoquen un malestar creixent entre els nobles i els soldats macedonis, que desemboca en un seguit de conflictes. Veient el seu poder amenaçat per conspiracions o pels blasmes dels seus súbdits, Alexandre pren en diverses ocasions mesures expeditives. En efecte, fa executar o assassinar alguns dels seus amics més propers: Filotas, el cap de la cavalleria, i el seu pare Parmenió, vell conseller

que havia estat general ja de Filip, o bé Clitos, company i sàpatra macedoni mort per la pròpia mà d'Alexandre en l'embriaguesa d'un banquet. Així mateix, segons algunes fonts, reprimeix durament el motí dels soldats macedonis a la ciutat d'Opis, prop de Babilònia (324 aC).

Alexandre va recórrer molt sovint a l'assentament de colònies per afermar les seves conquestes, sobretot en els territoris més remots: algunes fonts arriben a comptar una setantena d'*Alexandries* fundades, amb una fortuna diversa, en emplaçaments considerats estratègics perquè es trobaven bé a la cruïlla de rutes cabdals per al control militar o per a les caravanes comercials, bé a prop dels límits orientals de l'imperi. Alexandria d'Egipte i Herat o Kandahar a l'Afganistan són ciutats actuals que es remunten a la intervenció d'Alexandre. Les noves fundacions reproduïen l'estructura de les ciutats gregues, amb l'àgora, el teatre i el gimnasi, i van ser repoblades amb veterans grecs i macedonis, als quals subordinava la població autòctona camperola. Aquestes fundacions van tenir com a conseqüència l'expansió del model de vida hel·lè i de la llengua i la cultura gregues, normalment al marge de l'entorn indígena, tot i que el comerç i els contactes interculturals acabarien originant una mescla de formes artístiques i de pensament.

Mort d'Alexandre i desmembrament del seu imperi

El 324 aC va emmalir i va morir Hefestió, l'amic més pròxim a Alexandre, a mans del qual havia deixat la governació de l'antic imperi persa mentre el rei combatia en les terres més orientals. L'any següent (323 aC) Alexandre estava preparant-se de nou per a una llarga expedició per circumnavegar i dominar Aràbia, i potser per dirigir-se cap a la Mediterrània occidental, però un dia després d'un banquet va començar a patir febre i va morir al cap d'uns dies, quan encara no havia arribat als 33 anys. Una mort tan sobtada va aixecar sospites d'enverinament, malgrat que la causa més probable degué ser simplement la malària, i va deixar obert el problema de la seva successió.

A la fi s'acorda que els nous reis seran el fill encara no nascut d'Alexandre i Roxana –el futur Alexandre IV– i Filip Arrideu, dèbil mental i fill il·legítim de Filip II. Tanmateix el poder veritable queda fonamentalment en mans del general Perdicas com a regent, però *de facto* també en mans dels comandants de l'exèrcit d'Alexandre. Així, s'inicia aviat un llarg període de lluites pel poder (del 323 al 281 aC) entre els generals d'Alexandre, els anomenats diàdocs (διαδοχοι, o *successors*), els quals van mantenir constantment guerres interminables a les fronteres que van donar lloc a l'aparició de nous estats.

En efecte, l'assassinat primer de Perdicas ja el 321 aC i poc després dels dos hereus d'Alexandre (també Olímpia i Roxana van ser assassinades pels diàdocs) no van fer més que confirmar la disgregació d'un imperi tan vast i inestable que no va tenir temps de consolidar-se. Així doncs, l'imperi es desmembra des del punt de vista polític en grans reialmes, els anomenats regnes hel·lenístics,

governats primer pels antics companys d'Alexandre i després pels seus descendents o epígons (ἐπίγονοι, o *nascuts després*). Els més importants d'aquests regnes, a més de Macedònia (que quedaria sota control dels antigònides o descendents d'Antígon), serien Egipte (sota control dels ptolomeus o descendents de Ptolemeu, l'únic general d'Alexandre que va morir de vell), el més extens de Selèucia (que abastava Mesopotàmia i les regions veïnes com Síria i va quedar sota control dels Selèucides o descendents de Seleuc), i el de Pèrgam (que incloïa Àsia Menor i Tràcia i va ser governat primer per Lisímac i després per la dinastia dels Atàlides). Les dinasties més o menys duradores dels regnes hel·lenístics dominarien el Mediterrani oriental fins que els seus dominis serien absorbits per l'imperi romà des de l'oest i l'imperi part des de l'est.

L'ÈPOCA ROMANA

Pel que fa a Grècia, es formaren federacions de ciutats, com la Lliga Etòlia o la Lliga Aquea, que difícilment podien conviure, ja que prenien com a model l'antiga polis o ciutat-estat i aviat demanaven ajuda o bé a Macedònia o bé als romans. D'aquesta manera, a poc a poc i en menys segle i mig, els romans aconseguiren establir el seu domini a Grècia: primer s'annexionaren el regne macedònic amb la seva victòria a Pidna l'any 168 aC, i mes endavant convertiren l'Hèl·lada en una província romana amb el nom d'Acaia, després d'haver suprimit la Lliga Aquea l'any 146 aC (una data aquesta que assenyala el domini indiscutible de Roma a tota la Mediterrània, amb la destrucció absoluta de les ciutats de Corint a Grècia i de Cartago en el nord d'Àfrica). Els altres reialmes hel·lenístics també foren incorporats Roma: Pèrgam el 133 aC, Síria el 64 aC, i Egipte el 30 aC, després de la victòria d'August a Àccium. L'Hèl·lada romana només va veure pertorbada la seva calma provinciana quan Atenes es revoltà i quan Atenes es revoltà i fou saquejada per Sul·la l'any 86 aC.

L'ÈPOCA HEL·LENÍSTICA

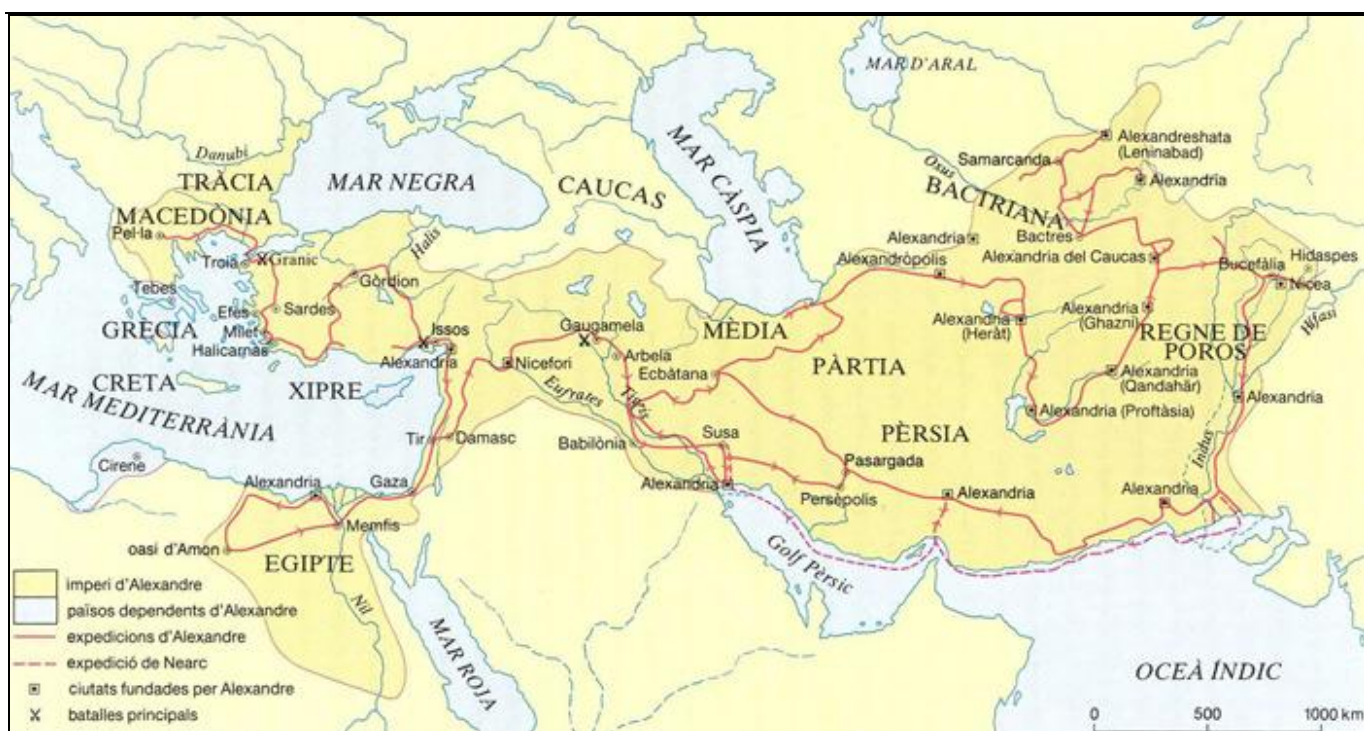
Aquest període de tres segles entre la mort d'Alexandre i la caiguda d'Egipte a mans dels romans rep el nom d'època hel·lenística. Des de l'òptica de la ciutat-estat clàssica, resulta fàcil considerar aquest període històric com decadent. No obstant això, si hom té en compte la projecció universal de la cultura grega, l'època hel·lenística resulta creativa i francament positiva. Heus ací algunes de les característiques que defineixen l'hel·lenisme:

- S'amplien els horitzons geogràfics amb la incorporació de nous països i de les noves rutes comercials i econòmiques.
- Apareixen grans centres urbans que fomenten la cultura grega: Alexandria, Pèrgam, Antioquia, etc.
- El grec esdevingué una llengua comuna (κοινή) i internacional, i la cultura es tornà ecumènica, és a dir, universal (de οἰκουμένη, referit a tota la terra habitada).
- El cosmopolitisme i l'ecumenisme esdevenen una realitat per la convivència dels grecs amb els pobles bàrbars.
- S'afebleixen les creences tradicionals de la polis i s'incorporen altres cultes nous, més propers a l'home que la *pietas* llunyana i freda envers els déus olímpics.
- Es crea una bipolaritat social entre els poderosos i els humils.

Pel que fa a Atenes, la ciutat esdevingué , després de la transformació de Grècia en província romana, un centre prestigiós de cultura però totalment desprovist d'influència des del vista polític. En realitat, Atenes sobrevivia gràcies al seu passat gloriós.

L'imperi persa abans d'Alexandre

L'imperi d'Alexandre